

Vurğun Əyyub
Dosent, Xəzər Universitetinin
Azərbaycan dili və
ədəbiyyatı departamentinin
müdiri

HÜSEYN CAVIDİN “QOMŞU ÇİÇƏYİ” ŞEİRİ

Sarışın balkonun kənarında,
 Yazın atəşli zərbəsilə solub
 Fəri uçmuş beş-altı saqsı çiçək,
 Gah bihiss, gah titrəyərək,
 Bəkləyir mavigözlü bir mələyin
 Nurdan tökmə nazik əllərini.

Həpsinin hilsni-pürqubharında
 Artıyor hər dəqiqə hüznü-qürub;
 Gələrək şimdi bir pəriyi-şəbab,
 Əkdə bir dəsti cyliyor sirab;
 İştə bəyğm baqışlı hər çiçəyin,
 Güldürür çöhrəyi-mükkəddərini.

Nə qədər xoş... o nazəmin rəftar!
 Nə diləşub... o zülfi-zərrintar!
 Həp o simayi-şux, o nim nikah,
 O şahmətlı, atəşin gözlər
 Ruhi-əşərə bir təcəlligah
 Olaraq nuri-etilə sərpat.

Bir çiçəkdən seçilmiyor hərgiz,
 Həm də bir qönçədir ki, pək nadir...
 O gül əndamı işte seyr ediniz!
 Pənbə güldən gözəl deyil də nədir?!
 Müttəsevvirmidir ki, bir insan
 Onu görstün də olmasın heyran?

Şeirin mövzu və məzmunu

Yaradıcılıqlarında “sənət sənət üçündür” nəzəriyyəsinə xüsusi önəm verən romantiklərdə hər hansı bir ideoloji məqsəd güdülmədən, sosial-ictimai məzmun izlənilmədən yazılmış şeirlər də vardır. Ancaq buradaca qeyd etməliyik ki, Avropa romantizmindən fərqli olaraq bizim milli romantiklərimizin yaradıcılığında belə şeirlərə az təsadüf olunur. Romantiklərimizin içərisində Cavid bu baxımdan digərlərindən fərqlənə də, bu tip şeirlərə hətta onun da yaradıcılığında az bir miqdarda rast gəlirik. Bizim XX əsr romantizmi özünün yüksək vətəndaşlıq ruhuna, dərin sosial məzmununa görə Avropa romantizmindən köklü surətdə fərqlənir.

“Qonşu çiçəyi” Hüseyn Cavidin “sənət sənət üçündür” nəzəriyyəsi əsasında yazılmış

“saf şeir” adlanan əsərlərindəndir. Şeirin mövzusu adi bir həyat hadisəsindən - qonşu qızın balkondakı çiçəklərə su verməsindən götürülmüşdür. Cavidə qədər milli poeziyamızda belə real, adi hadisələr şeirə nadir hallarda mövzu olmuşdur. Ona görə də, bu şeir istər mövzu və məzmun, istər forma və üslub baxımından Cavidin yeni tipli əsərlərindəndir. Məzmun və stijet nə qədər sadə və qısa olsa da, yüksək bir estetika, uyğun bir forma və üslubda qələmə alınmışdır. Şeirnin adı ilk baxışda belə bir təəssürat yaradır ki, şeir qonşunun yetişdirdiyi çiçəklərdən bəhs edəcək. Amma şeirle tanışlıqdan sonra belli olur ki, “çiçək” burada bir tərəfdən bir təbiət unsürünə, bitkiyə işarə edirsə, digər tərəfdən çiçəyə bənzədilən bir insanı-qonşuluqda yaşayan

gənc, gözəl qızı (pəriyi-şəbah) oxucuya nişan verir. Bu dönləşmə qədər gözlənilməz olsa da, sənətkarlıq baxımından təbii bir şəkildə baş verir. Şair bu iki varlığı ustalıqla bir-biri ilə əlaqələndirə bilmişdir.

“Qonşu çiçəyi” şeiri dörd parçadan ibarətdir. İlk iki parça ilə son iki parça məzmun və obyekt baxımından fərqlənsə də, bir-birilə sıx şəkildə bağlıdır. İlk iki parçada şair qonşu balkonda “yayın ataşlı zərbəsi ilə” solub solubmuş, “mavi gözlü bir mələyin” “nurdan tökmə nazik ellərindən” su içmək həsrətiylə gözələnən çiçəklərdən söhbət açır. Üçüncü parçada şeirin obyektini dəyişir, şair indi çiçəklərdən yox, onlara həyat verən qonşu qızdan danışır, onun gözəlliyini vəsf edir. Onun əməlini - çiçəklərə su verməsini xoş olan “nazənin rəftar” adlandırır. Amma şair bu qonşu qızın rəftar və zahiri gözəlliyində çox da detallara varmır, bir-iki ştrixlə təsvirini tamamlayır, münasibətini bildirir. Sonuncu parçada bu gənc və gözəl qızın özünü də çiçəklərdən seçilmədiyini söyləyən şair ikinci misradan sonra daha irəli gedərək, qonşu qızın gözəlliyini seyr etməyə çağırdığı oxucularından bu qız “pənbə güldən gözəl deyil də nədir?” deyə sual edir.

Təbii ki, oxucular bu suala obyektiv cavab vermək imkanında deyillər. Onlar sadəcə olaraq şeirin görüklərindən doğan təəssüratların, ifadə etdiyi heyranlığa inanmaq məcburiyyətindədirlər. Çünki şair gənc qızı oxucuya bütün mahiyyəti ilə ətraflı tanıtmamışdır. Heç onun zahiri gözəlliyini də dolğun və detalları ilə

təsvir etməmişdir. Qızın gözəlliyi “xəsiscoşino” deyilmiş sözlər, ifadələr, bənzətmələrlə ifadə edilmişdir. Sözsüz ki, bu, qıza münasibətdə inandırıcılıq keyfiyyətini azaltmışdır. Görünür, bunu özli də duyduğundan şair son iki misrada yeni və həyəcanlı bir sual vermək məcburiyyətində qalır: təəvvür etmək mümkündürmü ki, bu qızın gözəlliyini görüb ona heyran olmayacaq insan tapılsın? Görünən budur ki, bu gənc qız öz xeyirxah əməli ilə - yanib qovrulmuş çiçəklərə su verməklə şairi cəzb etmiş və bu zaman şair onun su verdiyi gözəl çiçəklərdən seçilmədiyinin fərqi varmıdır.

Cavidi bir şair olaraq maraqlandıran qonşu balkonunda seyr etdiyi mənzərə, çiçəklərin pərişan halı, yaxud gənc qızın fəaliyyəti deyil. Bunlar sadəcə bir dekorasiya, vasitə rolunu oynamaqdadır. Əslində, şeirin məqsədi heç seyr etdiyi mənzərəni bütün detallarıyla, gənc qəhrəmanını dolğunluğu ilə canlandırmaq da deyil, bəlkə daha çox bu lövhə, xeyirxahlıq və gözəllik qarşısında duyduğu heyranlıq hissini oxucuya çatdırmaq, onu da öz duyğularına ortaq etməkdir. Onu da deyək ki, bu şeirdə didaktik, yaxud ideoloji, siyasi heç bir yön yoxdur. Amma əlbəttə ki, solub getməkdə olan çiçəklərə su verib onların qəmli çöhrəsini güldürən qızın hərəkəti oxucuda istər - istəməz yoxsul, kimsəsiz insanların özünü güldürmək gərəkdiki fikrini yada salmış olur. Bu fikri şeirin qızın hərəkətini təqdir etdiyini bildiren “Nə qədər xoş... o nazənin rəftar!” misrası daha da qüvvətləndirmiş olur.

Şeirin dil və üslub xüsusiyyətləri

“Qonşu çiçəyi” dil baxımından Cavidin digər şeirlərindən çox da fərqlənmir. Şair bu şeirində də ana dilin sözləri ilə yanaşı ərəb-fars dilinin lüğət tərkibinə də müraciət etmişdir. Birinci parçada əsasən dilimizə aid sözlər işlədilmiş, üçüncü parçada daha çox ərəb-fars kəlmələrindən yararlanmışdır. Belə görünür ki, şair gerçək aləmin, real mənzərənin təsvirində ana dilinin sözlərinə, öz duyğularını, təəssüratlarını ifadə edəndə isə yabançı dillə üstünlük vermişdir.

Şeirin ətraf aləmə baxışı son dərəcə subyektiv və duyğusaldır. Seyr etdiyi mənzərə on-

da heyvətli bir gözəllik duyğusu oyatmışdır. İlk parçalarda şair özünü nə qədər geridə saxlamaq, yalnızca baş verəni təsvir edən rolunda görünmək istəməsi də, bu hal sona qədər davam etmir. Zətan, dediyimiz kimi, məqsədi öz duyğularını ifadə etmək olan lirik bir şair belə də hərəkət etməlidir.

Şeirin üslubu şeirin qapıldığı duyğu aləminə, təbiətə, hadisəyə baxış tərzinə uyğundur. Cavidin dünyaya baxışı, onu ifadə tərzində dedikcə estetik, eyni zamanda mübhəm və sirlidir. O, çılpaqlığı sevmir. Gizli, ilk oxunuşdan sirlərini oxucuya açmayan bir dil, ifadə tərzini onu daha çox

cəzb edir. Hələ "Pənbe çarşaf" şeirində şair özünün estetik qayəsini elan etmişdi: "Mən açıq şeirdən də həzz edəyəm, Fəqət ən gizli şeiri çox severəm." Şeirdəki sirli hallar, ecazkar duyğular, şairəne ifadələr, məzmunu dil yadlığı (yad olan həm də sirlidir, axı) arxasında gizlətmək onun sənətə, təbiətə, gözəlliyə baxış tərzinin nəticəsi kimi ortaya çıxır. Ona görə də, şeirdə bizi mürəkkəb, aydın görünməyən ifadə tərzini Cavidin zəifliyi yox, üslub özünəməxsusluğu kimi dəyərləndirmək lazımdır.

Cavid insana məxsus duyğuları, hərəkəti təbiət ünsürlərinin, çiçəklərin, real varlıqların üzərinə köçürməkdə ustadır. Əslində, duyğulardan uzaq olan bitkilərə insani duyğuları, insana xas olan xüsusiyyətləri verincə, şair onları canlandırır, bu canlanma oxucuda dərin, təsiredici bir iz buraxır. Şeir ustad qələmində yayın atəşli zərbəsi (bu ifadənin özü belə oxucunu artıq adı olmayan bir halla üz-üzə gətirir) altında solan çiçəklərin "fəri uçmuş" (ışığı çəkilmiş), gah hissiz, gah da titrəyərək onlara su verib canlandıracaq qızım yolunu gözlemələri, gözəlliklərində qürub hüznünün artması, çiçəklərin baygın baxışlı olması, qızım gəlişi ilə qəmli çöhrələrinin gülməsi - insana məxsus bu halların təbiətə aid edilməsi ilə romantik bir mənərə yaradılmışdır. Şeir solğun rənglərin üstünlük təşkil etdiyi bir rəssam tablosunu xatırladır. Başlanğıcdakı "Sarışın balkon" ifadəsinə diqqət edək! Nədən sarışın? Sarışın parlaq rəng deyil. Balkonun sarışın epiteti ilə bəzədilməsi sanki çiçəklərin solğunluğunu, su həsrətini bir az da artırmış olur, mənzərəni tamamlayır, şairin təsvirini dolğunlaşdırır. Yaxud, "pənbe gül" epiteti. Bilindiyi kimi, pənbe qırmızı ilə ağın qarışığı olan solğun bir rəngdir. Romantiklərdə, o cümlədən Caviddə də solğun rənglərə qarşı qaribə bir sevgi mütəşahidə olunur. Cavid sənətkarlığının danılmaz sübutu olan "baygın baxış", "zülfi-zərrintar" (qızıl zərrələri saçan saçlar), "gül əndəm", "atəşin gözlər" kimi epitet və təşbehlər, müxtəlif istiqrətlər, mecazlar şeirin estetik dəyərini artırır.

Şair təsvirinin məzmununa uyğun bir səs

sistemindən istifadə etmişdir. Çiçəklərin su həsrətindən bəhs edən misralarda "s", "ş" samitlərinin çoxluğu bu həsrəti qüvvətli bir şəkildə ifadəsinə xidmət edir.

Şeir formaca indiye qədər rastlaşmadığımız bir quruluşdadır. Hər parçası altı misradan olmaqla 4 parçadan ibarət şeirin qəfiyə düzümü bir sisteme tabe olmayıb, tamamilə yeni və mürəkkəbdir. Birinci parçada yalnız üçüncü və dördüncü misralar qəfiyələnməmiş (çiçək/titrəyərək), digər misralar sərbəst buraxılmışdır. Əvəzində isə ikinci parçanın birinci misrası birinci parçanın birinci misrası (kənarında/pürqubunda), ikincinin ikincisi birincinin ikincisi (solub/qürub), ikincinin beşinci misrası birincinin beşinci ilə (çiçəyin/mələyin), ikincinin altıncısı birincinin altıncısı ilə həm qəfiyə (əllərini/mükəddərimi) olmuşdur. İkinci parçanın da üçüncü, dördüncü misraları öz aralarında qəfiyələnməmişdir. Üçüncü parçada birinci və ikinci, üçüncü ilə beşinci, dördüncü ilə altıncı misralar qəfiyələnməklə ayrı bir düzülüşdədirlər. Dördüncü parça isə əvvəlkilərdən fərqli qəfiyə sistemində malikdir. Burada birinci ilə üçüncü, ikinci ilə dördüncü, beşinci ilə altıncı misralar öz aralarında həm qəfiyə olmuşdur. Bəlkə bəzilərində görə bu bir sənətkarlıq qüsurdur. Mənim fikrimcə, Cavid məzmunu formaya qurban verməmək üçün bu cür sərbəst davranmışdır. Çünki Cavidin şeirlərinə baxarkən onun qəfiyə sistemində diqqətlə yanaşdığını, orijinal, tam, mükəmməl qəfiyələr seçdiyinin şahidi oluruq. Bu şeirdəki qəfiyələr haqqında isə bunu demək mümkün deyil. Şeirdə söz kökündən düzələn çiçəyin/mələyin, rəftar/zərrintar, nikah/təcəlligah, kənarında/pürqubunda kimi mükəmməl qəfiyələr olduğu kimi, gözlər/sərpər, hərgiz/edimiz, solub/qürub kimi zəif qəfiyələr də vardır.

"Qomsu çiçəyi" şeiri öz mövzu və məzmunu, sənətkarlığı, estetikası, lirizmi ilə Hüseyn Cavidin ədəbiyyatımızda yalnızca ustad bir dramaturq deyil, həm də orijinal, poeziyamızda özünəməxsus yeri olan bir şair olduğunu təsdiq edir.